

Іван Альмес

До історії формування книгозбірень монастирів Львівської єпархії в другій половині XVII–середині XVIII ст.

Ivan Almes

To the history of libraries formation of monasteries in Diocese of Lviv in the second half XVII- mid XVIII century

On the bases of materials from book sales registers of Lviv Stauropegion Brotherhood peculiarities of forming libraries of monasteries of Diocese in Lviv in the second half XVII – mid XVIII. is considered. Based on the sources of outside the monastic origin the main ways of book acquisition of monasteries and theme of these books are clarified. The role of the Brotherhood printing house and of Brotherhood in formation of monastery book collections on the Ukrainian lands in the early modern period is described.

Keywords: monastery libraries, book sales registers, Lviv Diocese XVII–XVIII centuries. Lviv Stauropegion Brotherhood

Розглянуто особливості формування книгозбірень монастирів Львівської єпархії в другій половині XVII – середині XVIII ст. за матеріалами реєстрів продажу книг Львівського Ставропігійного братства. На основі джерел позамонастирського походження з'ясовано основні шляхи комплектування книжкових зібрань монастирів, тематику книг. Охарактеризовано роль братської друкарні та братчиків для формування монастирських книжкових зібрань на українських землях в ранньомодерний період.

Ключові слова: монастирські книгозбірні, реєстри продажу книг, Львівська єпархія XVII–XVIII ст., Львівське Ставропігійне братство

Одним із важливих аспектів дослідження історії монастирських книжкових зібрань є вивчення шляхів (способів) їхнього формування. Як відомо, основними шляхами надходження книг до книгозбірень монастирів були: 1) купівля (здебільшого літургійних книг¹) за рахунок пожертвувань²; 2) даровизни духовних і світських осіб. Кількісне зростання відбувалося і внаслідок переписування книг³. Джерелами до історії формування книгозбірень слугують насамперед збережені монастирські книги. Відповідно, вивчення власницьких, дарчих, покрайніх записів дає змогу з'ясувати особу дарувальника, час і місце, мотивацію та інші обставини пожертвування чи купівлі книг⁴. Відомості з історії формування книжкових зібрань інколи фігурують у монастирських хроніках⁵, книгах прибутків і видатків⁶. Окрім церковних документів, подібна інформація подається і в джерелах позамонастирського походження, зокрема в тестаентах владик⁷. Вартісним

джерелом є реєстри продажу книг (далі – реєстри) Львівського Ставропігійного братства.

Успенська конфраaternія була знаним ктитором (патроном) православних на теренах Речі Посполитої. Важливою сферою діяльності братчиків вважалося благодійництво. Зокрема, в Уставі мовилося, щоб «*церквам и монастырем подьятиє*» давати⁸. Тож вони систематично допомагали, насамперед фінансово⁹, чернечим згромадженням як з Київської митрополії, так і з православного Сходу (афонським, молдовським та ін.). Львівська братська друкарня відіграла ключову роль у поширенні книги в українських землях ранньомодерного періоду. Починаючи з другої третини XVII ст. продаж книг перетворився на основне джерело доходів братства. Окрім активної торгівлі книгами, братчики поширювали друки й безкоштовно. Як правило, всім своїм гостям вони дарували один чи декілька кодексів власного видання¹⁰. Чимало фоліантів жертвувалися духовенству, монастирям¹¹, що власне було однією із типових складових подарунків львівського братства¹², а для обителів така даровизна могла охоплювати й комплекти богослужбових книг¹³.

Особливо інформативними є реєстри продажу книг – одна із тематичних груп книг видатків і доходів братства. Збереглися реєстри доходів від продажу, починаючи зі середини XVII ст.: 1) Матвія Федоровича (1643–1645, 1651–1654 pp.); 2) Павла Прокоповича (1645–1655 pp.); 3) Степана Лавришевича (1659–1664 pp.); 4) Івана Захаркевича (1663–1665 pp.); 5) Янія Мазаракі (1674–1676 pp.); 6) Анастасії Ляковської (1676–1683 pp.); 7) Григорія Русяновича (1688–1690 pp.); 8) Миколи Красовського (1690–1696 pp.); 9) Петра Семяновича (1692–1696 pp.); 10) Степана Ляковського (1705–1721 pp.); 11) Івана Чесноковського (1733–1741 pp.); 12) Христофора Дейми (1752–1775 pp.); 13) Михаїла Ляковського (1756–1758 pp.)¹⁴. Також використовуються реєстри видатків і продажу книг за 1733–1756 pp.¹⁵ і 1740–1752 pp.¹⁶

З XIX ст. дослідники використовували реєстри Львівської ставропігії для дослідження культурно-освітньої діяльності братчиків. Стислу характеристику реєстрів другої половини XVII ст. та публікацію фрагментів записів за 1679–1680 pp. подає Ісидор Шараневич¹⁷. Знаний дослідник історії львівського братства Амвросій Криловський розглядав розповсюдження книг як один із видів благодійницької діяльності, звернувши особливу увагу на географію поширення книг та їхній продаж (продавці, ціни тощо)¹⁸. Зрештою, з ініціативи Амвросія Криловського було опубліковано реєстри продажу книг за 1643–1692 pp.¹⁹

У другій половині XX ст. дослідники передовсім використовували дані джерела в контексті вивчення книготорговельної діяльності Ставропігії. Свого часу Ярослав Ісаєвич, який досліджував географію поширення книг з братської

друкарні²⁰, маршрути торгівлі книгами та торговців львівськими братськими кодексами у другій половині XVII–XVIII ст.²¹, принагідно зауважив і про дарування братчиками книг²². В одній зі своїх монографій дослідник окремо розглянув і джерелознавчий потенціал реєстрів²³. Окрім торгівлі книгами, науковці звертають увагу й на дарування книг «українському та закордонному» духовенству, братствам та монастирям – Львівському Святооуфріївському, Крехівському, Любарському та іншим²⁴. Книготорговельні каталоги Ставропігійського інституту кінця XVIII–початку XX ст. досліджувала Наталія Рибчинська²⁵. На основі реєстрів продажу книг вивчала книготорговельну справу братчиків в численних своїх наукових розвідках Юлія Шустова²⁶, основну увагу акцентуючи на таких аспектах, як ціна, географія поширення²⁷, способи збуту, механізми книготоргівлі²⁸. В контексті благодійницької діяльності братчиків дослідниця принагідно описує і особливості дарування книг монастирям, церквам і братствам²⁹.

Незважаючи на ретельність ведення братчиками реєстрів, у них записували не всі фактично продані та подаровані книги, оскільки книги почасти дарували безпосередньо з книжкового складу. Відповідно такі випадки не фіксувались у документах³⁰, в чому і полягає обмеженість даних джерел. Записи про даровизни чи купівлю містять наступну інформацію: 1) назва книги; 2) кількість примірників; 3) дарувальник чи покупець (подекуди) – особа, монастир, братство; 4) мотивація подарунка чи купівлі; 5) ціна книги. Зважаючи на те, що зазвичай рік і формат видання не вказувались, вважається, що дарувались/продавались останні надруковані книги на момент їхньої ревізії³¹. Ускладнює опрацювання джерельного матеріалу й те, що інколи записи про даровизни є суто формального змісту.

На основі реєстрів можна дізнатись про два шляхи формування монастирських книгозбірень – даровизни та купівля. Книги жертвували як продавці, так і безпосередньо «старші» братчики. Як правило, перші з них дарували книги з дозволу старших³² («*z rozkazania pp. bracy*»³³, «*kazali dać*»³⁴, «*zezwoлили пано(ве) братия даровати*»³⁵). В одному із записів більш обширного змісту записано, що у 1678 р. пан Семион Лавришевич приходив до продавця просити «*іменем всіх братів*», щоби він з «*їхньої волі*» дав Шестодник до Угорницького монастиря³⁶. Нерідко «старші» дарували книги й самі. Наприклад, у 1663 р. «*панове даровали до Скиту*» Часослов³⁷, а «*до Погони монастиря сами панове*» дали Тріодь Цвітну³⁸. Рішення про даровизну приймалось на загальних зборах або з «добріо волі» старших братчиків³⁹.

Дарували книги і на прохання єпископів. Наприклад, у 1678 р. таким чином друки надійшли до Манявського Скита та обителі в Угорниках⁴⁰. У 1682 р. «*za instancio iasnie przewielebnego i. m. оуца еpіскопа нашzego* [Йосифа Шумлянського] *zezwolili даć*» Євангеліє до Погонської чернечої спільноти⁴¹. Інколи в реєстрах занотовано й прохання самих іноків, як правило, настоятелів монастирів. Зокрема, в 1687 р. братчики подарували Октоїх «*za prosbą оуцов Krechowских*»⁴². Однією із причин дарування «комплектів» чи декількох богослужбових книг був вияв підтримки новозаснованим монастирям. Так, у 1691 р. братчики подарували Октоїх, Псалтир і Півустав (Часослов Малий) до Святооунфріївської обителі в Перегінську⁴³, фундованій львівським єпископом Йосифом (Шумлянським)⁴⁴. Хоча в реєстрах про це не вказується, проте відомо, що ця даровизна також була здійснена на прохання владики⁴⁵. Нерідко книги продавали монастирям за зниженими цінами. Впливали на таке рішення прохання «старших». Наприклад, у 1669 р. Євангеліє «*z rozkazania panow przedalo się*» до Угорницького монастиря за 18 золотих⁴⁶, хоча його ринкова вартість становила 20 золотих⁴⁷.

Львівське братство переважно друкувало богослужбові книги, що зумовлювалось практичними потребами у літургійній літературі на парафіях і в монастирях⁴⁸. Відповідно майже всі із подарованих чи придбаних до монастирів книг – це книги для відправи Служб Божих. Найчастіше дарували Октоїхи (14), Часослови (Півустави) і «Часословчики» (11) та Псалтирі (7). Причинами популярності саме таких видань могли бути два чинники – ціна та презентабельність кодексу. З іншого боку, братчики нерідко дарували книги на прохання ченців. Тож репертуар даровизн певною мірою відображає і пріоритетні зацікавлення монастирів, їхні книжкові потреби. Не так часто жертвували дорожчі та інші книги: Требник (5), Служебник (4), Акафістник (4), Євангеліє (3), Трефолой (3), Тріодь Цвітна (3), Тріодь Пісна (2), Молитовник (2), Апостол (2), Шестодник (2). Відомий лише один випадок безоплатної передачі Ірмолая (див. *Додаток № 1*).

Більш показовими та вірогідними свідченнями книжкових потреб і зацікавлень ченців є купівля певного асортименту книг⁴⁹. За даними реєстрів, чимало до монастирів купували «шкільної» літератури – граматики (54), Псалтирі (20) та «Часословчики» (19). Наприклад, у 1719 р. до Унівського монастиря придбали 30 примірників граматик, а до Відинської обителі – 20. Можна припустити, що при цих чернечих осередках діяли школи, для навчальних потреб яких і купляли таку значну кількість граматик. З іншого боку, книги подібного змісту дуже часто були келійною лектурою, особливо Псалтирі, які, як писав Франциск Скорина, «*абы мы Псалтырю поючи, чтучи и говорячи всегда имели*»⁵⁰. Тому поширеність таких друків серед чернецтва була одним із чинників відносно «великих» обсягів закупівлі.

Меншою популярністю користувались дорогі, проте більш презентабельні книги – Євангеліє (14), Тріодь Цвітна (11), Служебник (8), Трефолой (7), а

також дешеві кодекси – Шестодник (15), Півустав (12), Акафістник (6). Це були видання повсякденного літургійного вжитку в монастирях. Відповідним чином, часте використання зумовлювало їхнє швидке зношення та потребу заміни. Одним з найдорожчих видань була Мінея Святкова (Трефолой). Далеко не всі монастирі чи парафії мали змогу придбати таку об'ємну за обсягом і дорогою книгу⁵¹. Хоча випадки таких закупівель відомі. Зокрема, у 1717 р. до Віцинського та Унівського монастирів придбали Трефолої по 100 зл.⁵². Так само купівля дорогих чи дешевих видань певною мірою виступає індикатором купівельної спроможності чернечих обителів. На основі матеріалів реєстрів вдалося зафіксувати 15 монастирів з теренів Львівської єпархії, які практикували закупівлю друків або ж приймали вотивні книжкові дари⁵³. При дуже нестабільній територіальній структурі намісництв (протопопії) Львівської єпархії⁵⁴ географія розповсюдження книг до монастирів Львівської єпархії виглядає наступним чином:

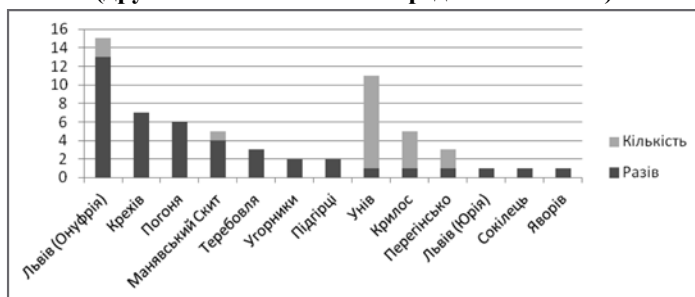
Львівська земля	Бесіди ⁵⁵ , Віцинь ⁵⁶ , Крехів ⁵⁷ , Львів (Св. Онуфрія), Львів (Св. Юрія), Підгірці ⁵⁸ , Унів ⁵⁹ , Яворів ⁶⁰ .
Галицька земля	Кринос ⁶¹ , Манявський Скит ⁶² , Перегінсько ⁶³ , Погоня ⁶⁴ , Сокілець ⁶⁵ , Теробовля ⁶⁶ , Угорники ⁶⁷ .

Зазвичай Ставропігія дарувала книги до Львівського Святоонуфрійського монастиря – вдалося виявити десять таких випадків (12 подарованих книг) (див. *Таб.*). Це пояснюється тим, що братчики в особливий спосіб опікувались саме цією обителлю⁶⁸. Окрім львівських ченців, часто обдаровували книгами чернечі братії в Крехові⁶⁹ та Погоні. Якщо Львівський монастир перебував під особливою опікою братчиків, меншою мірою – Крехівський, то систематична допомога книгами погонським інокам могла бути зумовлена тим, що місцеві чорноризці часто потерпали від наїздів татар⁷⁰, внаслідок чого знищувалось монастирське майно, в тому числі й книги. Тому братчики (нерідко на прохання ченців) і дарували богослужбові книги до цього монастиря, особливо у 1660 х рр. Зберігся лист з 17 січня 1664 р. ігумена Серапіона (Угленського), який просив надіслати церковні друки⁷¹.

Хоча й епізодично, проте великими «партіями» дарували книги до Унівського та Крилоського монастирів. Даровизни книг до інших обителів є поодинокими (див. *Таблицю*). Що цікаво, особливою матеріальною опікою, насамперед фінансовою, вирізнявся Манявський Скит⁷². Проте, за даними реєстрів, дарували сюди книги не часто – таких випадків зафіксовано лише два.

Таблиця

Динаміка дарування книг до монастирів Львівської єпархії (друга половина XVII – середина XVIII ст.)

За даними реєстрів, найінтенсивнішим періодом поширення книг до чернечих спільнот Львівської єпархії були 60-ті роки XVII ст. За цей час відомо про 13 випадків пожертв 15 книг (див. *Додаток № 1*). Активно в цей час монастирі і купляли друки – всього придбано 14 кодексів. Успенське братство найактивніше дарувало й продавало книги монастирям у другій половині XVII ст. (на цей період припадає близько 70% зафіксованих випадків пожертв і продажів). Натомість з початку XVIII ст. активність братчиків в книжковому забезпеченні монаших осередків суттєво зменшується.

Таким чином, джерельний потенціал реєстрів уможливує вивчення не лише історії братства, але й історію монастирських книгозбірень Львівської єпархії, насамперед у другій половині XVII – середині XVIII ст., але не тільки⁷³. Особливо вартісними дані джерела є для вивчення особливостей формування книжкових зібрань обителів Львівської єпархії ранньомодерного часу, оскільки в монастирських документах дуже рідко фіксувалося про поповнення бібліотеки друками, а вивчення провенієнції ускладнено розпорошеністю зібрань.

Львівське Ставропігійне братство було відомим ктитором (патроном) православних у Київській митрополії в ранньомодерний час⁷⁴, в тому числі і монастирів, для яких звичною практикою були пошуки впливового опікуна-патрона, який би матеріально допомагав інокам⁷⁵. До найважливіших обов’язків ктиторів належала турбота про храм та рухоме й нерухоме майно парафії чи монастиря⁷⁶. Одним із видів патронату був міщанський, що репрезентувався в т. ч. церковними братствами⁷⁷. Для конфрастерній церковний патронат охоплював декілька правових норм: *jus donandi* – матеріальне забезпечення храмів і монастирів; *jus praesentandi* – право пропонувати своїх осіб на рукоположення в священники, ігумени й архимандрити; *jus patronandi* – право загального патронату над церквами і монастирями⁷⁸. Власне дарування книг – це один із засобів матеріального забезпечення монастирів, їх рухомого майна. Таким чином, упродовж тривалого часу Львівське братство було для монастирів неформальним ктитором.

ДОДАТКИ

Додаток № 1

Хронологія даровизн братчиками книг до монастирів Львівської єпархії в другій половині XVII – середині XVIII ст.

Рік, число, місяць	Назва книги	К-сть	Монастир	Джерело
1642	Часослов	1	Крехів	АЮЗР, с. 542
		1	Львів (св. Онуфрія)	
		1	Львів [св. Онуфрія]	
1645	Трефолой	1	Львів (св. Онуфрія)	АЮЗР, с. 540
1649, 12 жовтня	Октоїх	2	Львів (св. Онуфрія)	АЮЗР, с. 548 Шустова, с. 347
1656	Часослов	1	Львів (св. Онуфрія)	АЮЗР, с. 562
1662	Октоїх	1	Крехів	АЮЗР, с. 568 Шустова, с. 338
1663, 6 червня	Трефолой	1	Теребовля	АЮЗР, с. 581 Шустова, с. 361
1663	Псалтир	1	Львів [св. Онуфрія]	АЮЗР, с. 583
1663	Часовник	2	Манявський Скит	АЮЗР, с. 583 Шустова, с. 361
1663	Трефолой	1	Погоня	АЮЗР, с. 583
1663, 11 квітня	Трійдь Цвітна	1	Львів [св. Онуфрія]	АЮЗР, с. 587 Шустова, с. 365
1663, 9 листопада	Трійдь Цвітна	1	Погоня	АЮЗР, с. 587 Шустова, с. 365
1664	Трійдь Пісна	1	Крехів	АЮЗР, с. 588 Шустова, с. 365 Шустова 2008, с. 98
1664	Октоїх (1664)	1	Погоня	АЮЗР, с. 588 Шустова, с. 365 Шустова 2008, с. 98
1665, 9 листопада	Часослов (Півустав) (1642)	1	Погоня	АЮЗР, с. 588 Шустова, с. 365 Шустова 2008, с. 98
1664, 1 лютого	Псалтир (1642)	1	Погоня	АЮЗР, с. 590 Шустова, с. 365 Шустова 2008, с. 98
1669, 5 липня	Службник	1	Львів [св. Онуфрія]	АЮЗР, с. 600 Шустова, с. 389
1669, 16 січня	Требник («новий») Псалтир		Крехів	АЮЗР, с. 601
1670	Требник	1	Теребовля	АЮЗР, с. 604
1670	Требник	1	Крехів	АЮЗР, с. 604
1678, 13 березня	Трійдь Цвітна	1	Угорники	АЮЗР, с. 617
1678, 13 березня	Октоїх	1	Манявський Скит	АЮЗР, с. 617
1678, 12 грудень	Шестодник	1	Угорники	АЮЗР, с. 618
1682	Євангеліє	1	Погоня	АЮЗР, с. 612
1687	Октоїх	1	Крехів	АЮЗР, с. 622
1690	Псалтир (4°)	1	Львів [св. Онуфрія]	АЮЗР, с. 627 ЦДА.Л, 1118, арк. 12
1690	Октоїх	1	Яворів	АЮЗР, с. 628
1690	Октоїх	1	Соклєнь	АЮЗР, с. 628
1691	Октоїх Псалтир (4°) Півустав	1	Переґінсько	АЮЗР, с. 628
		1		
		1		

1691	Службеник	1	Львів [св. Онуфрія]	АЮЗР, с. 631
1691, 18 лютого	Апостол Псалтир (4°) «Часословчик»	1 1 3	Крилос	АЮЗР, с. 632 ЦДІА, 1119, арк. 7 ЦДІА, 1120, арк. 36
1705, 16 червня	Тріюдь	1	Крехів	ЦДІА, 1150, арк. 5 зв.
1705, 30 червня	Псалтир	1	Львів [св. Онуфрія]	ЦДІА, 1150, арк. 10 зв.
1710, лютий	Шестодник	1	Теребовля	ЦДІА, 1121, арк. 36
1712, 17 квітня	Півустав	1	Львів (св. Юрія – «Катедральний»)	ЦДІА, 1121, арк. 46 зв.
1713, 12 липня	Євангеліс Апостол Акафісти (4°) «Акафістки» Молитовники Грмолой Требник «Євангелійка»	1 1 2 2 1 1 1	Унів	ЦДІА, 1121, арк. 47
1723	Октоїх	1	Львів [св. Онуфрія]	ЦДІА, 1121, арк. 74 зв.
1723	Октоїх	1	Підгірці	ЦДІА, 1121, арк. 71
1743	Службеник	1	Львів (св. Онуфрія)	ЦДІА, 1172, арк. 21 зв.
1745, 6 лютого	Октоїх	1	Манявський Скит	ЦДІА, 1175, арк. 6
1752, 23 травня	Требник	1	Львів (св. Онуфрія)	ЦДІА, 1172, арк. 27 зв.
1754, 17 липня	Тріюдь Пісна	1	Манявський Скит	ЦДІА, 1172, арк. 30 зв.
1754, 17 липня	Часослов	1	Львів (св. Онуфрія)	ЦДІА, 1172, арк. 31

Додаток № 2

**Хронологія купівлі книг монастирями Львівської єпархії
з братської друкарні
(друга половина XVII – середина XVIII ст.)**

Рік, число, місяць	Назва книги	Ціна (зл./гр.)	К-ть	Монастир	Джерело
1663	Євангеліє на престольне (1644)	20	1	Теребовля	АЮЗР, с. 581 Шустова 2008, с. 98
1663	Трефолой (1651)	17	1	Теребовля	АЮЗР, с. 582 Шустова 2008, с. 98
1663, 11 травня	Октоїх (1644)	13	1	Теребовля	АЮЗР, с. 582 Шустова 2008, с. 98
1663, 6 липня	Псалтир	3	1	Теребовля	АЮЗР, с. 582
1666, 2 лютого	Трефолой	22	2	Манявський Скит	Шустова 2008, с. 99
1666, 12 лютого	Октоїх	20 13	1		
1666, 20 лютого	Тріодь Пісна Псалтир	13 6	1 2		
1669, 9 травня	Євангеліє	18	1	Угорники	АЮЗР, с. 599
1669, 12 жовтня	Псалтир Часовнички	4 1/6 (кожна)	1 2	Яворів (Лісок)	АЮЗР, с. 600 Шустова 2008, с. 103
1681, 30 січня	Требник	9/20	1	Теребовля	АЮЗР, с. 615
1681, 27 серпень	Трефолой	68	1	Бесіди	АЮЗР, с. 615
1691, 25 вересня	Апостол Октоїх	28 26	2 1	Крехів	ЦДІА, 1120, арк. 31 зв.
1714, 6 грудня	Євангеліє Тріодь Цвітна Апостол Службник (4°) Октоїх Шестодник Требник Часослов Псалтир	54 86 38 18 29 8 12/15 20 4	2 6 2 2 1 1 1 1 1	Теребовля	ЦДІА, 1121, арк. 50 зв.
1715	-	-	-	Теребовля	ЦДІА, 1121, арк. 52
1715	-	-	-	Унів	ЦДІА, 1121, арк. 52
1717, 18 серпня	Євангеліє Трефолой Півустав Шестодник Часослов Псалтир «Часословець» Грамматика	162 200 13/10 16 10/10 12 12/11 6	6 2 4 2 1 3 7 20	Віцинь	ЦДІА, 1121, арк. 56

1717, 18 жовтня	Тріодь Цвітна	96	3	Унів	ЦДІА, 1121, арк. 56 зв.
	Євангеліє	108	4		
	Службник	36	4		
	Ірмолой	15	1		
	Півустав	20	6		
	Псалтир	14	6		
	Акафіст	9/10	4		
	Шестодник	26	2		
	«Часословець»	3/16	2		
	Граматика	1/6	4		
	Трефолой	100	1		
1719, 2 лютого	Тріодь Цвітна	64	2	Унів	ЦДІА, 1121, арк. 59
	Тріодь Пісна	96	3		
	Службник (2 ^а)	24	2		
	Часослов	10/10	1		
	Октоїх	58	2		
	Псалтир	24	6		
	Півустав	6/20	2		
	Молитовник	6	4		
	Часословець	17/20	10		
	Граматика	9	30		

Умовні скорочення:

- АЮЗР Приходо-расходная книга по продаже книг Львовским Ставропигиальным братством (1642–1692 гг.) // Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генераль-губернаторѣ. – Киевъ, 1904. – Т. 11. Ч. 1. – С. 539-635.
- Шустова Шустова Ю. Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства (1586–1788): Источниковедческое исследование. – Москва, 2009. – 648 с.
- Шустова 2008 Шустова Ю. Распространение книг типографии Львовского Ставропигийского братства на Христианском Востоке во второй половине XVII в. // Каптеревские чтения 6: Сб. статей. – Москва, 2008. – С. 94-103.
- ЦДІА Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 129 (Львівський ставропигійський інститут), оп. 1, спр. 1121, 79 арк.; спр. 1172, 34 арк.; спр. 1175, 9 арк.

- ¹ Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів, 2002. – С. 360.
- ² Дзюба О., Фрис В. Бібліотеки України // Історія української культури: У 5 т. – Київ, 2003. – Т. 3: Українська культура другої половини XVII–XVIII ст. – С. 820.
- ³ Афанасьєва З. Монастирські бібліотеки та книжкова справа в Україні XI–XVII ст. // Роль бібліотек соборів, монастирів та інших установ у розвитку культури України. – Київ, 1993. – С. 43.
- ⁴ Фрис В. Зі спостережень над репертуаром, історією створення і розвитком української книги XVI–першої половини XVII століть // Записки НТШ. – Львів, 1997. – Т. ССXXXIII. – С. 215–238; Її ж. Записи на рукописних книгах про «покладення» в храм: штрихи до вивчення світогляду вкладників // Наукові записки УКУ. – Львів, 2010. – Серія «Історія». – Вип. 1. – Ч. II. – С. 35–49; Боянівська М. Світські переписувачі книжок в українській книгописній культурі XV–середини XVII століть // Записки НТШ. – Львів, 1997. – Т. 233. – С. 239–250.
- ⁵ Гуцаленко Т. Хроніки василіанських монастирів як джерело до вивчення історії Західної України // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка. – Київ, 1992. – Вип. 1. – С. 4–16; Сукवास О. Kronika klasztoru wicyńskiego i jej znaczenie dla badań nad archiwum klasztornym (koniec XVIII w. – pierwsza połowa XIX w.) // Pamiętnik XIII Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki (Lublin-Zamość, 27–29 kwietnia 2011 roku). «Kancelarie oraz archiwa wczoraj i dziś» / Pod. red. J. Łosowskiego, E. Markowskiej. – Warszawa, 2012. – S. 35–40.
- ⁶ Наприклад, у книзі прибутків і видатків Львівського Святооунуфріївського монастиря за 1778 р. є запис, що до обителі придбано «dwa tomy fizyki horwata», «tom Wolfiusza matematyki początkom», «matematyki i fizyki», «metafizyki autora Bawmeyster» (Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 684 (Протоігуменат монастирів Чину св. Василя Великого, м. Львів), оп. 1, спр. 2357, арк. 96 зв., 98 зв.).
- ⁷ Wereda D. Testamenty hierarchów unickich w XVII–XVIII wieku // Kościół unicki w Rzeczypospolitej / Red. W. Walczak. – Białystok, 2010. – S. 221–238.
- ⁸ Шустова Ю. Благотворительная деятельность Львовского Успенского Ставропигийского братства // Науковий вісник Українського історичного клубу. – Москва, 1997. – Т. 1. – № 2. – С. 64.
- ⁹ Наприклад збереглися посвідчення ігуменів Крехівського монастиря про одержання від братства квартальної платні. Зокрема 1667 року ігумен Єзекіль засвідчив, що «одбъралисмо пенсію рочною злотых 35». У 1728 р. ієромонах Філарет заявив, що «одебралем Пана ... Ліашевъча злотих девіат нащосіа подписуєм» (ЦДІА України у Львові, ф. 129 (Львівський ставропігійський інститут, м. Львів), оп. 1, спр. 648, арк. 2, 9).
- ¹⁰ Шустова Ю. Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства (1586–1788): Источниковедческое исследование. – Москва, 2009. – С. 338.
- ¹¹ Ісаєвич Я. Роль братств в издании и распространении книг на Украине и Белоруссии (конец XVI–XVIII вв.) // Книга и графика. – Москва, 1972. – С. 130.
- ¹² Шустова Ю. Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства... – С. 338.
- ¹³ Там само. – С. 158.

- ¹⁴ Там само. – С. 333–335.
- ¹⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 1, спр. 1172, 34 арк.
- ¹⁶ Там само. – Спр. 1175. – Арк. 1–9.
- ¹⁷ Шараневич И. Николай Красовскій (Миколай Красувскій) отъ года 1686 до г. 1692 писарь управленія, а отъ г. 1692 до г. 1697 старѣйшина Ставропигійского Братства во Львовѣ. Историческій очеркъ, съ прибавкою современныхъ записокъ изъ сесійныхъ книгъ и регестровъ Львовскаго Ставропигійскаго Братства. – Львовъ, 1895. – С. 42–43.
- ¹⁸ «Братство помогало своїми книгами нуждающимся людямъ какъ свѣтскимъ, такъ и духовнымъ, бѣднымъ монастырямъ, церквамъ и братствамъ» (Крыловскій А. Львовское ставропигіальное братство. Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія. – Киевъ, 1904. – С. 275–278).
- ¹⁹ Приходо-расходныя книги по продаже книгъ Львовскимъ Ставропигіальнымъ братствомъ (1642–1692) // Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Комиссіею для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторѣ (далі Архивъ ЮЗР). – Киевъ, 1904. – Т. 11. – Ч. 1. – С. 539–635. Ярослав Ісаевич зауважив, що дослідник при публікації Реєстрів опустив фрагменти книг та допустився певних помилок при ідентифікації видань (Ісаевич Я. Джерела до історії українського доби феодалізму XVI–XVIII ст. – Київ, 1972. – С. 31–32, 128–129).
- ²⁰ Книги розповсюджували на теренах сучасних Росії, Молдови, Польщі, Угорщини тощо: Ісаевич Я. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст. – Київ, 1966. – С. 190.
- ²¹ Ісаевич Я. Українське книговидання... – С. 358–359.
- ²² Ісаевич Я. Братства та їх роль... – С. 189; Його ж. Українське книговидання... – С. 273.
- ²³ Ісаевич Я. Братства та їх роль... – С. 31–32, 128–129.
- ²⁴ Кіт Н. Книготоргівля Львівського Ставропигіального братства у XVI–першій половині XVIII ст. // Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології». – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 48.
- ²⁵ Рибчинська Н. Книготорговельні каталоги Львівської Ставропигії XVIII – початку XX ст. в контексті західноукраїнської торговельної бібліографії // Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні. – Львів, 1996. – С. 81–84.
- ²⁶ Шустова Ю. Продажа книг типографіи Львовскаго Успенскаго братства Зотосом Исаровичем в 90-х гг. XVII в. // Каптеревские чтения: Сб. статей. – Москва, 2010. – Вып. 8. – С. 156–167; Ее же. Книготорговые каталоги Ставропигийского института первой половины XIX в. как источники по реконструкции репертуара изданий типографіи Львовскаго Успенскаго братства // Бібліотечний вісник: Наук.-теорет. та практ. журн. – Київ, 2013. – № 2. – С. 36–43.
- ²⁷ Шустова Ю. Распространение книг типографіи Львовскаго Ставропигийского братства на Христианском Востоке во второй половине XVII в. // Каптеревские чтения: Сб. статей. – Москва, 2008. – Вып. 6. – С. 94–103. Ее же. Связи Львовскаго Успенскаго братства с представителями Христианскаго Востока во второй половине

- XVII – первой четверти XVIII вв.: по материалам делопроизводственных документов // Каптеревские чтения: Сб. статей. – Москва, 2012. – Вып. 10. – С. 226–245.
- 28 Шустова Ю. Продажа и распространение книг типографии Львовского Успенского братства в 20-30-х гг. XVIII в. // Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України. Книга в історії і культурі: [міжвуз. зб. наук. праць] / Ред. кол. А. Г. Бolečух (відп. ред.) [та ін.]. – Дніпропетровськ, 2012. – С. 171–201.
- 29 Шустова Ю. Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства... – С. 159; Ее же. Благотворительная деятельность Львовского Успенского Ставропигийского братства... – С. 61–68.
- 30 Шустова Ю. Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства... – С. 366.
- 31 Там же. – С. 367.
- 32 Там же. – С. 374.
- 33 У 1645 р. з таких мотивів було подаровано книги до Львівського і Теревобельського монастирів: «Co sie xiąg rozdało na różne podarunki roznyum osobom z rozkazania pp. bracy» (Архив ЮЗР. – 1904. – Т. 11. – Ч. 1. – С. 540).
- 34 У 1669 р. «старші» «kazali dać do monastera s. Onufrego» один Службник (Там само. – С. 600).
- 35 У 1669 р. «зезволили пано[ве] братия даровати» Требник до Крехівського монастиря (Там само. – С. 601).
- 36 Там само. – С. 618.
- 37 Там само. – С. 583.
- 38 Там само. – С. 587.
- 39 Шустова Ю. Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства... – С. 338.
- 40 Архив ЮЗР. – 1904. – Т. 11. – Ч. 1. – С. 617.
- 41 Там само. – С. 612–613.
- 42 Там само. – С. 622.
- 43 Там само. – С. 628.
- 44 Andrusiak M. Józef Szumlański: pierwszy biskup unicki Lwowski (1667-1708). Zarys biograficzny. – Lwów, 1934. – S. 139.
- 45 Петрушевич А. Сводная Галицко-Русская летопись съ 1600 по 1700 годъ. – Львовъ, 1874. – Т. I. – С. 231.
- 46 Архив ЮЗР. – Киевъ, 1904. – Т. 11. – Ч. 1. – С. 599.
- 47 Шустова Ю. Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства... – С. 385.
- 48 Ісаєвич Я. Українське книговидання... – С. 263–275.
- 49 Grzebień L. Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII w. // Archiwa, biblioteki i muzea kościelne. – Lublin, 1975. – Т. 30. – S. 364.
- 50 Ясіновський Ю. Візантійська гимнографія і церковна монодія в українській рецепції ранньомодерного часу. – Львів, 2011. – С. 15. У середньовіччі в чернечому середовищі побутував вислів: «Semper in ore Psalmus, semper in corde Christus» (уступ із анонімного «Життя св. Вульфстана») цит за: Бондарко Н. Немецкая духовная проза XIII – XV веков: язык, традиция, текст / Отв. ред. М. Л. Кисимер. – Санкт-Петербург, 2014. – С. 333).

- ⁵¹ Шустова Ю. Продажа книг типографии Львовского Ставропигийского братства по реестрам Анастасии Лясковской (1676–1680-е годы) // Вестник Российского государственного гуманитарного университета: Серия «Исторические науки. Историография, источниковедение, методы исторических исследований». – Москва, 2010. – № 7 (50). – С. 170.
- ⁵² ЦДА України у Львові, ф. 129, оп. 1, спр. 1121, арк. 56-56 зв.
- ⁵³ Належність монастирів до Львівської єпархії визначено за каталогом Святопокровської провінції 1754 р., опубл. у: Ваврик М. Нарис розвитку і стану Василянського чина XVII–XX ст.: топографічно-статистична розвідка. – Рим, 1979. – С. 102-124.
- ⁵⁴ Сkochилия І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII століть: Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. – Львів, 2004. – Т. 2: Протоколи генеральних візитацій. – С. 157.
- ⁵⁵ Свідченням належності обителі до Львівського владичтва є участь ігумена Бесідського монастиря у 1710 р. в елекційному соборі, на якому обрали архиереєм Варлаама (Шептицького): Собори Львівської єпархії XVI-XVIII століть / Упоряд. та істор. нарис І. Сkochилия. – Львів, 2006. – С. 126.
- ⁵⁶ У конституції єпархіального собору 1742 р. Віциньський монастир фігурує в переліку обителів Львівської єпархії: Собори Львівської єпархії... – С. 267.
- ⁵⁷ У середині XVIII ст. парафіяльна церква в с. Крехів адміністративно належала до Жовківського намісництва Львівського крилосу-офіціалату: Сkochилия І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії... – С. 156, С. 298.
- ⁵⁸ В останній чверті XVIII ст. парафіяльна церква в с. Підгірці знаходилась в Олеському намісництві Львівського крилосу-офіціалату: Там само. – С. 364.
- ⁵⁹ У середині XVIII ст. парафіяльна церква в с. Унів фігурує в складі Гологірського намісництва Львівського крилосу-офіціалату: Там само. – С. 291.
- ⁶⁰ Про жіночий монастир у Яворові писав: Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу (передрук праці 1930 р.) // Лавра: часопис монахів Студитського Уставу. – Львів, 1999. – №5. – С. 64. Також див.: Duch O. Sieć monasterów żeńskich eparchii lwowskiej i przemyskiej w XVII i XVIII wieku // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. – Lublin, 2005. – Rok (3) / Red. J. Kłoczowski, A. Gił. – S. 88–100.
- ⁶¹ Монастирі в Крилосі характеризує: Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині... – С. 49–50.
- ⁶² У середині XVIII ст. парафіяльна церква в с. Манява належала до Солотвинського намісництва Галицького крилосу-офіціалату: Сkochилия І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії... – С. 141, 194.
- ⁶³ Про монастир у Перегінську згадує: Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині... – С. 58–59.
- ⁶⁴ Перша писемна згадка про монастир Св. Онуфрія у Погоні – 1634 р., див.: Коссак М. Коротий погляд на монастири и на монашество руске, отъ заведеня на Руси вѣри Христовой ажъ по нынѣшное время // Шематизмъ Провинції св. Спасителя Чина св. Василя Великого вѣ Галиции, уложенъ по капитулѣ отбывшойся вѣ монастирѣ св. Онуфрейскомѣ во Львовѣ дня 24 и 25 Липця 1860. – Львовъ, 1867. – С. 9–10.
- ⁶⁵ У 1730-х рр. парафіяльна церква в с. Сокілець зафіксована в складі Немирівського намісництва Брацлавського крилосу-офіціалату: Сkochилия І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії... – С. 25.

- ⁶⁶ У 1730-х роках парафіяльна церква в с. Теробовля знаходилась в Теробовельському намісництві Львівського крилосу-офіціалату: Там само. – С. 103.
- ⁶⁷ У середині XVIII ст. парафіяльна церква в с. Угорники знаходилась в Отинійському намісництві Галицького крилосу-офіціалату: Там само. – С. 135, 215.
- ⁶⁸ Шустова Ю. Документи Львовского Успенского Ставропигийского братства... – С. 396
- ⁶⁹ Альмес І. Даровизни книг до Крехівського монастиря у XVII–на початку XVIII ст. // Церква-наука-суспільство: питання взаємодії. Матеріали Дванадцяті Міжнародної наукової конференції (28–30 травня 2014 р.). – Київ, 2014. – С. 121–124.
- ⁷⁰ Коссак М. Монастирі Галичини (передрук праці 1867 р.) // Лавра: часопис монахів Студитського Уставу. – Львів, 1999. – Вип. 9. – С. 53.
- ⁷¹ ЦДДА України у Львові, ф. 129, оп. 1, спр. 635, арк. 1-2.
- ⁷² Крыловский А. Львовское ставропигиальное братство... – С. 215-216.
- ⁷³ Наприклад, про дарування книг до Львівського Святоонофріївського монастиря у першій половині XVII ст. згадує Йосафат Скрутень: Скрутень Й. Бібліотека Львівських ОО. Василян // Записки ЧСВВ. – Жовква, 1923. – Т. I. – С. 166.
- ⁷⁴ Орлевич І. Право патронату Львівської Ставропігії над Успенською церквою (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) // Історія релігій в Україні. Праці XI-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2001р.). – Львів, 2001. – Кн. 1. – С. 301-307.
- ⁷⁵ Патронат над монастирями Волині XV–XVII ст. досліджував: Горін С. Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі. – Київ, 2012. – С. 438.
- ⁷⁶ Сkochиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. – Львів, 2010. – С. 337.
- ⁷⁷ Szady B. Prawo patronatu w Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych. Podstawy i struktura. – Lublin, 2003. – S. 29.
- ⁷⁸ Шустова Ю. Документи Львовского Успенского Ставропигийского братства... – С. 82.